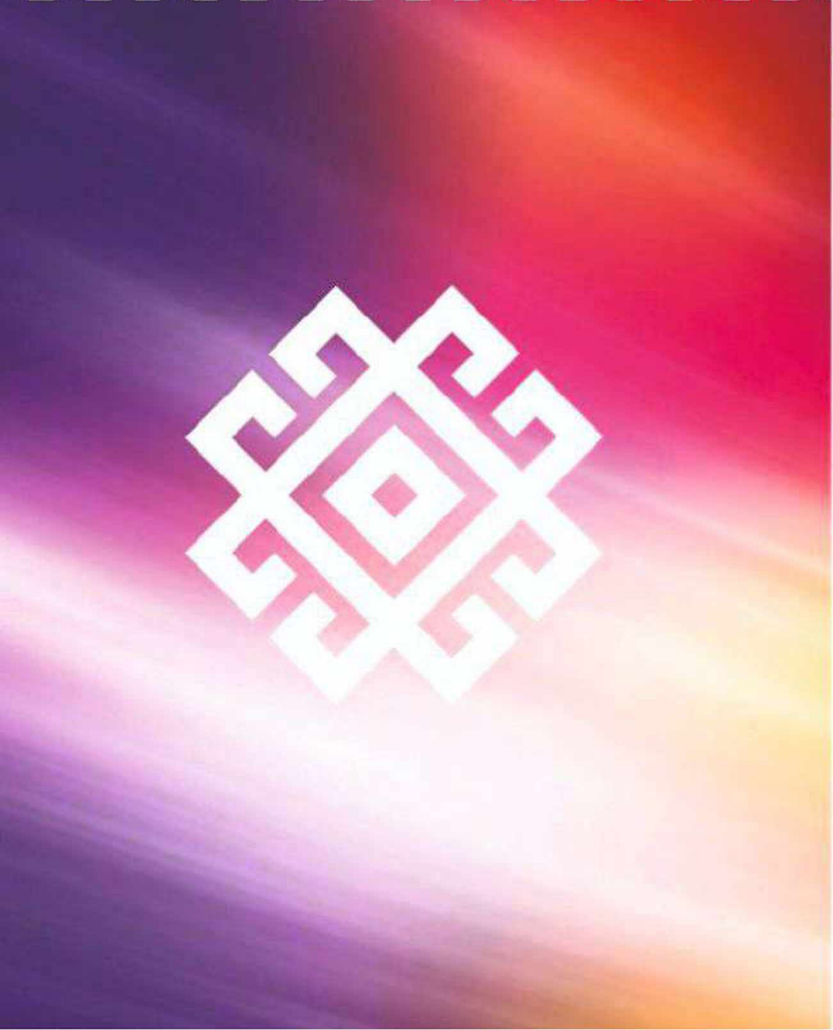

№3
2024

ЎЗБЕКСТАН МАМЛЕКАТЛИК КОНСЕРВАТОРИЯСИ
НОКИС ФИЛИАЛИ

MUSIQ VA SAN'AT AJBO KOTNOHAB | БЕСТННН КУЗННН Н НОУОСНН | BULLETIN OF MUSIC AND ART

MUZÍKA HÁM KÓRKEM ÓNER XABARSHÍSÍ

ILIMY - METODIKALÍQ JURNAL

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ BILIMLENDIRIW,
ILIM HÁM INNOVACIYALAR MINISTRIGI**

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ MÁDENIYAT MINISTRIGI

**ÓZBEKSTAN MÁMLEKETLIK KONSERVATORIYASÍ
NÓKIS FILIALÍ**

**MUZÍKA HÁM KÓRKEM ÓNER
XABARSHÍSÍ**

Ilmiy-metodikaliq jurnal

MUSIQA VA SAN'AT AXBOROTNOMASI

Ilmiy-uslubiy jurnal

ВЕСТНИК МУЗЫКИ И ИСКУССТВА

Научно-методический журнал

BULLETIN OF MUSIC AND ART

Scientific-methodical journal

№ 3/2024

OQÍWSHÍLARDÍ ESTETIK TÁRBIYALAWDA ÁMELIY QOLLANIW METODLARÍ, FORMA HÁM QURALLARI

Matjanova M.

Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali

Annotaciya: Bul maqalada oqıwshılarga muzıka mádeniyatı pánin úyretiw barısmda kórkem óner texnologiyaları járdeminde estetikalıq tárbiyalawda qollanılátuǵın metodlar, forma hám qurallar haqqında sóz etilgen.

Gilt sózler: Metod, Art pedagogika, muzıkalıq improvizaciya, modellestiriw, vokalizaciya usılı, erkin oyın.

Аннотация: В данной статье рассказывается о методах, формах и средствах, используемых в эстетическом воспитании с помощью художественных технологий для обучения студентов науке музыкальной культуры.

Ключевые слова: Метод, Художественная педагогика, музыкальная импровизация, лепка, метод вокализации, свободная игра.

Annotation: This article describes the methods, forms and means used in aesthetic education with the help of artistic technologies to teach students the science of musical culture.

Key words: Method, Artistic pedagogy, musical improvisation, modeling, vocalization method, free play.

Mektep oqıwshıların kórkem topar sabaqlar barısında estetik tárbiyalaw quramalı xarakterge iye, atap aytqanda, obrazlardıń sezimin ózlestiriliwi, yaǵnıy obyektler hám hádiyselerdi haqıyqatlıq hám kórkem óner dóretpelerin estetikalıq qabıl etiw procesinde kóp tájiriye, kórkem ilajlarda qatnasıw, óz dóretiwshilik ónimlerin jaratıwdı talap etedi.

Shaxsqa baǵdarlangan tálimdi ámelge asırıwda oqıtıwshı oqıw procesin muwapıqlastıradı, oqıwshılardıń iskerligin gúzetedi, tikkeley bolmaǵan baǵdarlaydı, sheshimler tańlawda járdem beredi, oqıwshılardıń gárezsiz iskerligin

aktivlestiredi hám oqıwshılar shaxsınıń rawajlanıwına kesellikti anıqlaw qoyadı. Dóretiwshilik qábiletlerdiń rawajlanıwı málim basqışlar menen xarakterlenedi: 1. Sezimlerdiń toplanıwı. 2. Vizual, sezim-motor, sóylew baǵdarlarında dóretiwshiliktiń óz-ózinen anlatılıwı. 3. Sızılmada háreketlendiriwshi, sóylew, muzıkalıq, illyustraciya improvizaciyası. 4. Kórkem tásirlerdiń qandayda-bir túrin sáwlelendiriwshi jeke kompoziciyasını jaratıw: kórkem ádebiyatqa baylanıslı, muzıkalıq, súwretleytuǵın, plastik. Bul basqışlardı muzıka mádeniyatı pání sabaqlarında orınlaw oqıwshılardıń tómendegi ilajların shólkemlestiriw arqalı ámelge asırıladı: 1.Oqıwshılardıń etikalıq-estetikalıq sezgirliǵı, sezim mádeniyatı, kórkem óner dóretpelerin sırtqı dúnya menen dialektikalıq baylanıslarında qabıl etiwdi qıyallardı rawajlandırıw. 2.Mashqalalı, qıdırıwǵa tiykarlangan oqıtıw usıllarına tiykarlangan kórkem-dóretiwshilik umtılıwlardı anıqlaw: sáwbet, oyın improvizaciyası, dialog, baqlaw, salıstırıwlar, sonıń menen birge, tiyisli túrde biliw. 3.Muzıkalıq bilim, kónlikpe hám ilmiy tájiriybelerdi qalıplestiriw. 4.Dúnya hádiyseleriniń túrli muzıkalıq sáwlelengen salıstırıwlar. 5.Muzıka xarakteri boyınsha personaj ózgesheligin anıqlaw. 6. Joqarı dawıslı hám ritmikalıq muzıkanıń biyik hám tómén, uzın hám qısqa dawıslardı shólkemlestiriwdiń baslanǵısh principlerinen xabardar bolıw. 7.Xarakteristikalaytuǵın eń ápiwayı muzıkalıq sesler uyǵınlıǵın jazıw (dóretiwshilik islew). 8.Qosıq penen tanısıw tiykarında muzıkalıq intonaciyanıń ekspressiv mánisin elementar túsiniw. 9.Muzıkanıń tábiyaatına uyqas túrde ritmik háreket islew qábileti.

Eger oqıw procesinde oqıwshılar «ózi ushın» insaniyat miyrasların quraytuǵın nızamlardı jańalıq ashıp, olardı jay tayın halda qabıl etse, málim dárejede olar dóretiwshilikte, jańa ashılıw procesinde qatnasadı. Oqıwshınıń dóretiwshilik aktivligin anıqlaw hám rawajlandırıw procesi onıń májbúriy yadlawdan, yaddan azat etiw menen bekkem baylanıslı.

Muzıka sabaqlarında balalar dóretiwshiligi - bul óz betinshe háreketler menen baylanıslı bolǵan bilim, kónlikpelerdi basqarıw, olardı ilgeri belgisiz sharayatlarda, ámeliyattıń jańa túrlerinde qollaw qábileti menen baylanıslı bolǵan

kognitiv-izlew muzikalıq ámeliyatı bolıp tabıladı. Bul stereotipikalıq qıyallardı biykarlawdı ańlatadı. Baslanǵısh klass oqıwshılardıń dóretiwshiligi júdá zárúrli bolıp tabıladı, sebebi olar muzıka áleminde ilgeri belgisiz bolǵan jańa zatlardı jańalıq ashadı. Túsiniw ushın balalar dóretiwshilik etiw hám basınan keshiriwi kerek. Muzıkanı jeke tájiriybe, múlki qılıw ushın olardıń qosıqları, ásbapta atqarıw, oyınǵa túsiwleri hám ózleri oylap tabıwları hám de ózgertiwleri kerek. Sol sebepli muzikalıq iskerliginiń hár túrligi boyınsha oqıwshılardıń dóretiwshilik rawajlanıwına úlken itibar beriw kerek. Atap aytqanda, bul muzıka tıńlawda, qosıq aytıwda, balalar muzıka ásbapların atqarıwda, muzikalıq ritmikalıq háreketlerde óz ańlatpasın tabadı.

Art-pedagogika tiykarındaǵı muzıka mádeniyatı pání sabaqlarında oqıtıw hám tárbiyalaw usılları hám usılların tańlaw tómendegiler menen belgilenedi: balalardıń jası hám individual qásiyetleri hám qábiletleri; olardıń qızıǵıwshılıqları hám uqıpları; tayarlıq dárejesi; olardıń rawajlanıw qásiyetleri; balalardıń muzikalıq rawajlanıwınıń maqset hám wazıypaları; muzıka kórkem óneriniń ayrıqsha tási; kórkem iskerlikti shólkemlestiriw formaları; kórkem maǵlıwmatlardıń kólemi hám sapası; oqıtıwshınıń uqıbı, arnawlı pedagogikalıq bilim dárejesi; kórkem rawajlanıw texnologiyaları. Art-pedagogikanıń metodları didaktikada, kórkem pedagogika hám arnawlı pedagogikada olardı klassifikaciyalawdıń hámme tárepinen tán alınǵan jantasıwlarına tiykarlanıp, oqıwshılardıń hárbir qatlamı ushın eń úlken nátiyje beretuǵın usıl hám usıllardıń quramın tańlaw zárúrshiligin esapqa alǵan halda belgilenedi. Qalıplestiriwshi tájiriybeni joybarlaw hám ótkeriw - muzikalıq iskerliginiń jetekshi túrleri hám artpedagogikalıq hám artterapiyası principlerine tiykarlangan bolıp, bilimlerdi tradiciyaǵa tán bolmaǵan, erkin, oynaqı formada tıńlaw, dóretiwshilik qáleminde hám talqın, qosıq aytıw sıyaqlı bilimlerge iyelewdi talap etedi. Folklor pedagogikası elementlerinen de paydalanılǵan.

“Shıǵarmanıń muzikalıq qıyalıy túsiniw modellestiriw” texnologiyası. Mısalı, klass sabaǵınıń maqseti majozıy yamasa pútini analiz qılıw arqalı kórkem mazmunındı ashıp beriw sıpatında belgilendi (Bul texnologiya multimedia

prezentatsiyasına saykes bolgan). O'zbek xalq ertegi «Zumrad ham Qimbat». Proceste qansha personajlar qatnasadi? Ertek qaharmanlarini umtaliw-hareketleri qanday korsetilgen (aste, saldamli, isenimli, ozine isenbegen, ulli, qatañ, qopal). Ertekte estetikaliq tarbiya tarqatilmagan. Estetikaliq tarbiya qaysi proceslerde ham nelerde oz sawleleniwin tapqan? Shigarmadagi qaysi qaharmaniñ sirtqi korinisi estetikaliq talaplardi ozinde sawlelendiredi? Balalarda estetikaliq tarbiyani qaliplestiriv ushin qaysi qaharmanlardiñ sirtqi korinisi bir-biri menen salastiriv mumkin? Baslangish klass oqiwshilarında estetikaliq tarbiyani rawajlandirıwda tómendegiler inabatqa alındı: erektegi peyzajdıñ tarbiyalıq tarepi; ertek qaharmanlariniñ sirtqi tusi; ertek qaharmanlariniñ ishki dunyasi; ertek qaharmanlariniñ umtaliw-hareketleri; ertek qaharmanlariniñ munasibetleri. Balalar tarepinen ertekiñ qabil etiliwi proceslerin anıqlaw. Ertektegi obrazlarğa pikirler bildiriv ham qabil etkenlikti anıqlaw. Balalardıñ sezimine tasir etken qanday da suwret yamasa sezimler, keshirmeler suwretlengenbe? Ertekti saxnalastiriv mumkinbe? Ertek qaharmanlarına uyqas qosıqlar toqıw mumkinbe? Harbir qaharmandıñ maqsetin bildiretuğın qosıq jaratıw mumkinbe? Sizdiñ oyda sawlelendiriwiñizde.... suwret sizdirıw. Ol qanday adam sorawına juwap beriv; Oqıwshılarda estetikaliq oyda sawlelendiriwdi qaliplestiriv ushin ertek alemine aylandirıw gerek. Ekrandagi harbir estetikaliq tareplerge toqtap otıw ham balalardi soraw beriwge tayarlaw. Ertekti tınlaw ham koriw procesinde doretivshilik jumıslar alıp barıladı. Oqıwshılardı gozzallıqtı sezim etiwge ham oğan uyqas munasibet bildiriwge adetlendirip barıladı. Natiyjeni anıqlastırılatuğın sawbetler, soraw-juwap ham testler otkeriledi. Klastagi balalardıñ rawajlanganlıq darejesi inabatqa alıngan tapsırmalar bazası jaratıladı. Onnan gozlengen maqset balalarga ozin qolay seziwge, tapsırmanı oziniñ kushine qaray juwmaqlawğa mumkinshilik jaratıwdan ibarat esaplanadı. Multimediya prezentatsiyası tınlaw qabiletin kuseytedi, uyrenilgen doretpelerdi qabil qılıwdı jane de korgizbeli ham janlı otedi.

Bunday arawlı islengen esitiwdiń arfterapevtik tásiri tómendegilerden ibarat: muzıkanın janlı dawısı balanı unamsız tájiriybelerden uzaqlastıradı, oǵan tábiyat hám dúnyanın gózzallıǵın ashıp beredi; jámaátlık empatiya hám óz ara tásirge tiykarlanǵan muzıkalıq aqıl stresti jeńillestiredi, balalardıń psixologiyalıq - emocional jaǵdaynı jaqsılaydı. Bala kórkem obraz benen kórkem ónerdiń hár qıylı túrlerinde: kóriw hám esitiw, barmaq úshları hám pútkil barlıǵı menen pútin úyreniwi kerek. Eger balalar muzıkanı muhabbat hám yosh penen aqıl qılıwdı úyrenilse, ol jaǵdayda olardıń hár biri kútpegende jasırnı tábiyiy uqıp hám qábiletlerin ashıp beredi. Bul texnologiya fiziologiya, refleksologiya, muzıka texnologiyasın birlestiredi hám muzıkalıq rawajlanıw menen birgelikte psixologiyalıq-emocional jaǵdaydı turaqlılastırıwǵa qaratılǵan integral muzıka terapiyası principlerige sáykes keledi. Muzıkalıq terapiyanıń bul túri muzıkalıq hám vizual aqıldıń sintezine tiykarlanadı: muzıka reń terapiyası (reńlerdi uyqaslıqta muzıkalıq qabıl etiw); muzıka izoterapiyası (kórkem óner dóretpelerin qabıl etiw, tábiyat súwretleri, sonıń menen birge, súwrettegi muzıkanın «kórinisi»).

Muzıkanı tınlaw da individual da topar jumıslarında qollanıldı. Bul sırtqı kórinislerdiń hár biri muzıka terapiyasınıń úsh túrinde kórsetiliwi múmkin: receptiv, aktiv hám integrativ. Muzıkanı receptiv qabıl etiw muzıka hám háreketiń óz ara baylanışlıǵına tiykarlanadı. Ím-ishara, belgi tilinde júz ańlatpaları, pozalar, háreket, balanıń ishki sezim jaǵdayı mudamı sáwlelenedi. Ritmikalıq háreketler noverbal baylanıs hám sezim stresti jumsatıw quralı sıpatında kórinetuǵın boladı. Muzıkalıq terapiyanıń hár qıylı túrlerinen paydalanıw muzıkalıq-estetikalıq rawajlanıwǵa, oqıwshılardıń fiziologiyalıq hám psixologiyalıq qolaylıqqa jetiwine unamlı tásir kórsetedi.

Vokalizaciya usılı. Aktiv vokalizaciya balalar menen islewde hár qıylı usıllarda qollanıladı: bul ózin tómén bahalagan, ózin ózi tómén tutatuǵın, sezim sesler uyǵınlıǵı tómén bolǵan, kommunikativ tarawdıń rawajlanıwındaǵı máseleleri bolǵan balalarda psixologiyalıq-emocional jaǵdaylardı dúzetiw múmkin. Shınıǵıwlar optimistik kewilin kóteriwge qaratılǵan: Biz sóyleytuǵın

sózler biziń fizikalıq denemiz bólimlerine tikkeley tásir etedi hám olardı teń salmaqlastırıw múmkin. Qandayda bir dawıstı shıǵargannan keyin, biz qandayda bir organizmizdi dúzetiwimiz, tazalawımız jáne onı energiya menen tolıqtırıwımız múmkin. “Dem alıw-sóylewdiń ónimi”. Eń áhmiyetlisi, muzikalıq sóylewde dem alıw bolıp tabıladı. Vokal-sóylew procesi bul vokal hám sóylewdiń dem alıwına tosqınlıq etetuǵın process bolıp tabıladı. Vokal hám sóylew iskerlikti dawıslardan sózlerge-sóz dizbeklerge aylandırıw-mazmunlı keńeytirilgen sóylew «nápes alıwdıń sociallasıwı», «insannıń basqıshpa-basqısh rawajlanıwı» procesi bolıp tabıladı.

«Erkin oyın». Bul shınıǵıw erkin sezimlerdiń ańlatpası bolıp tabıladı. Balalarǵa ózleriniń «Meniń eń jaqsı kúnim», «Men hám meniń ata-analarım» oyın oylap tabıw usınıs etiledi. «Muzıka astında súwret sızıw». Muzıka tıńlap atırǵan waqıtta balalarǵa qálegen zatların sızıw usınıs etiledi. Muzıka astında tuwılǵan súwret olar tárepinen qagazǵa biymálel túsiriledi. Qálemler, boyawlar, por isletiledi. Muzıka jaqtı, sezimi tárepten bay, álpayım dawıslı, tınısh bolıwı kerek.

Juwmaqlap aytqanda, joqarıda aytıp ótilgen metodlardan paydalanıwda, olardı basqıshpa-basqısh ózlestiriw baslanǵısh estetikalıq bilimlerdi uzatıw, sezimdi qabıl etiw hám estetikalıq bahalaw qábiletlerin rawajlandırıw, sezim tájiriybelerin toplaw, estetikalıq qızıǵıwshılıqlar, baslanǵısh kónlikpeler hám estetikalıq iskerlikti qalıplestiriwde pedagogikalıq iskerlik arqalı támiyinlenedi. Olardı ámelge asırıwda shınıǵıwlar, shınıǵıwlar formasında ámelge asırılǵan hár qıylı kórkem óner dóretpeleri hám kórkem dóretiwshilik iskerliginiń materiallarına oqıwshılardıń sezimlerin ańlatıw hám biliw usılların qollaw maqsetke muwapıq boladı.

Paydalanilgan ádebiyatlar:

1. Anisimov V.P. Art-pedagogika kak sistema psixologicheskogo soprovozhdeniya obrazovatel'nogo protsessa // Vestnik OGU. №4 (2003)
2. Brusilovskiy L.S. Muzikoterapiya. Rukovodstvo po psixoterapii; pod red. prof. V.E.Rojnova. –Tashkent: Meditsina, 1979
3. Bulatova O.S. Artpedagogicheskiy podxod v obrazovanii. Monografiya. – Tyumen: Izd-vo TGU, 2004
4. Gusak N.A. Esteticheskoe vospitanie mladshix shkolnikov sredstvami iskusstva // Problemy sovremennoy nauki i obrazovaniya, 2018. – №6(26)

MAZMUNÍ

MUZÍKATANÍW

1	Allanbaev R.O. QOSÍQSHÍLIQTÍN BÚGINGI KÜNDEGI ÁHMIYETI.....	3
2	Kulchigayeva M. QORAQALPOQ XALQ QO‘SHIQLARINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI HAQIDA	10
3	Charshemov J., Muratbaeva R. JANA RUXTAGÍ XALÍQ QOSÍQLARÍ.....	16
4	Charshemov J. XVI-XVII ASRLARDA BALETNING YEVROPADA KLASSIK RAQS TURI SIFATIDA RIVOJLANISHI	22
5	Abatbaeva R. QORAQALPOQ MUSIQA SAN‘ATIDA SYUITA JANRINING RIVOJI.....	28
6	Rasbergenova X.S. MUSIQANING INSON SALOMATLIGIDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI.....	38
7	Abdisultanov J. QARAQALPAQ MUZÍKASINDAGÍ JANRLÍQ ÓZGESHELIKLER (QARAQALPAQ MUZÍKALÍ DRAMALARDÍN PAYDA BOLÍWÍ HÁM RAWAJLANÍWÍ).....	43
8	Charshemov J., Orazalieva G. BAROKKO DÁWIRINÍN GARMONIYASÍ.....	49
9	Zuxurov M. VIOLONCHEL SAZ ASBABINÍN KELIP SHÍGIWI, ORKESTR HÁM KAMER ANSAMBLERINDE TUTQAN ORNI.....	54
10	Uzoqov D.S. UYG‘UR MUSIQALI TEATRINING MARKAZIY OSIYODA PAYDO BO‘LISHI.....	59

KÓRKEM ÓNER

11	Mamutov P.A. KOMPOZITOR HIKMAT RAJABOV ÓMIRI HÁM DÓRETIWSHILIGI HAQQÍNDA.....	65
12	Abdikarimova I. QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASINDAGÍ BIRINSHI FLEYTA ATQARÍWSHÍSÍ.....	71
13	Sobirjonov A. O‘ZBEK OPERA XONANDALIGIGA VA MILLIY QO‘SHIQCHILIGIGA ERGASH YO‘LDOSHEVNING QO‘SHGAN HISSASI.....	76
14	Saidxonov A.S. XX ASR YANGI VENA MAKTABI IJODKORLARI TARIXNING YANGICHA KO‘RINISHI.....	80
15	Dauletbaev T.Q. QORAQALPOQ BAXSHICHILIK SAN‘ATINING RIVOJIDA G‘AYRATDIN UTEMURATOVNING MEHNATLARI....	90
16	Matimuratov S. QARAQALPAQ KÓRKEM ÓNERINDE XOSH HAWAZ BÚLBÚL TAMARA DOSHUMOVANÍN TUTQAN ORNÍ...	95
17	Oñgarbaeva L. CHANG SAZ ÁSBABINÍN TARIYXÍ HÁM USTAZ ATQARÍWSHÍLARÍ.....	100
18	Sharipov A.Sh. XONANDALIKDA IJROCHILIK TAMOYIL VA ME‘ZONLARI.....	106

MUZÍKA PEDAGOGIKASÍ

19	Rajabov X.J. QASHQAR RUBABI BASLANG'ISH SABAQ BARISINDAGÍ TÁLIM MASHQALALARI TIYKARINDA.....	110
20	Abatbaeva U.A. ART-PEDAGOGIKALIQ HÁM ART-TERAPEVTIKALIQ TEXNOLOGIYALAR TIYKARINDA BASLANG'ISH KLASS OQIWSHILARIN ESTETIK TÁRBIYALAW MODEL.....	118
21	Jumaniyazov O'. O'QUVCHILARGA XALQ CHOLG'ULARINI O'RGATISHDA SHARQ ALLOMALARI MUSIQIY RISOLALARINING AHAMIYATI.....	125
22	Любимцева В.С. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ – ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ.....	131
23	Matjanova M. OQIWSHILARDÍ ESTETIK TÁRBIYALAWDA ÁMELIY QOLLANIW METODLARÍ, FORMA HÁM QURALLARI...	136
24	Jumabaev A. NOTA OQIW TÁJIRIYBESINDE ATQARIWSHILIQ KÓNLIKPELERIN ÓZLESTIRIW HÁM QÁLIPLESTIRIW.....	143
25	Раджабова Н. АКТИВИЗАЦИЯ ТВОРЧЕСКИХ НАВЫКОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНТОНАЦИОННЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ МЕЛОДИИ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ СОЛЬФЕДЖИО....	149
26	Mutalov D.A. YOSHLARNING MA'NAVIY SHAKLLANISHIDA MUSIQANING O'RNI.....	154

JÁMIYETLIK-GUMANITAR PÁNLER

27	Palimbetov K.S. QARAQALPAQ XALÍQ DÁSTÚR FOLKLORÍNÍN ÚYRENILIW MÁSELESÍ.....	160
28	Bekbergenova Z. 1990-2000-JÍLLARDAĞÍ QARAQALPA AMATURGIYASÍ HAQQÍNDA	168
29	Marziyayev J.K. EKOLOGIK MADANIYAT VA UNI SHAKLLANTIRISH: EKOLOGIK MUAMMONI OLDINI OLISHNING BIR USULI SIFATIDA.....	176
30	Sadenova G.P. KÓRKEM SHÍĞARMALARDA EPITETTÍN QOLLANÍLÍW ÓZGESHELIKLERI HÁM USÍLLARÍ.....	181